

**НА ПЕРЕХРЕСТЯХ ІСТОРІЇ: ТРАНСФОРМАЦІЯ
СВІТОСПРИЙНЯТТЯ ДИТИНИ У ПРОЦЕСІ ТВОРЕННЯ
НОВОЧАСНОЇ АМЕРИКАНСЬКОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ (на матеріалі
роману Дж. Юдженідеса “Мидлсекс”)**

Марта Коваль

Львівський регіональний інститут державного управління

На прикладі роману сучасного американського письменника Дж. Юдженідеса “Мидлсекс” (2002) розглянуто процес творення новочасної американської ідентичності. Розповідь протагоністки роману, Келлі/Кел Стефанідес, про своє дитинство і юні роки, дає підстави виділити такі маркери ідентичності, як пам’ять, власне нарація та чинники матеріальної культури. На основі концепції самості Ч. Тейлора актуалізується безумовна пов’язаність дискурсу пам’яті, особистого суб’єктивного і персоналізованого колективного історичного досвіду як чинників формування ідентичності й базових компонентів системи ціннісних світоглядних розрізень, а також обґрунтовується неможливість артикулювати ідентичність поза межами нарації.

Ключові слова: ідентичність; пам’ять; травма; матеріальна культура; історія.

Для сучасної літератури США, як, зрештою, і для європейських літератур, естетизація сприйняття дитиною світу дорослих не є чимось незвичним чи новаторським. Американська література має і власну традицію розвитку цієї тематики, що сягає джерелами XIX ст., і віхові для її творення тексти – “Хатина дядька Тома” Г. Бічер Стоу (*Uncle Tom’s Cabin*, 1852), “Пригоди Тома Соєра” Марка Твена (*The Adventures of Tom Sawyer*, 1876), “Над прірвою у житі” Дж. Селінджера (*The Catcher in the Rye*, 1951), “Убити пересмішника” Г. Лі (*To Kill a Mockingbird*, 1960), романи Т. Моррісон та низка інших.

Про естетизацію процесу творення новітньої американської ідентичності та пов’язану з нею трансформацію історії пишуть і вітчизняні, і зарубіжні американісти: Т. Денисова, Н. Висоцька, Ю. Стулов, Т. Остапчук, Я. Машевська, В. Соллорс, Е. Еліот, Д. Лакапра, М. Ламбек, В. Б. Майклз, Е. Лотт та інші. Актуальність і новизна нашого дослідження в тому, що аналіз трансформації дитячого світосприйняття, яке експлікується в дискурсі пам’яті протагоністки, дає підстави розглядати пам’ять дитини й підлітка як важливий культурний чинник. Він безпосередньо впливає на конструювання ідентичності й бере участь у творенні екзистенційної (суб’єктивної) історії. Це дає змогу висвітлити низку складних світоглядних проблем сучасної людини, зокрема, важливість матеріальної культури як одного з засадничих елементів ідентичності системи якісних розрізень. У статті введено до наукового обігу творчість сучасного американського письменника й літературного оглядача Дж. Юдженідеса, яка була поза увагою вітчизняних літературознавців.

Американські письменники кінця XX – початку XXI ст. продовжують національну традицію наративної естетизації сприйняття дитиною світу дорослих, про що свідчать романи Дж. Фоеера, Дж. Франзена і Дж. Юдженідеса. Водночас вони проблематизують нові аспекти, продиктовані досвідом попереднього літературного розвитку й новими ідеологемами.

Роман “Мидлсекс” (*Middlesex*, 2002) – другий у письменницькій кар’єрі Дж. Юдженідеса. У рік виходу в світ твір був удостоєний престижної Пулітцерівської премії. У центрі сімейної хроніки, що охоплює період від 1922 року до наших днів, – життя трьох поколінь американських греків Стефанідесів. Хоча текст написаний у чітко вираженій реалістичній манері, треба мати на увазі, що мова йде про “post-постмодерністський” реалізм. Це реалізм, який відродився після розчарувань і перенасиченості експериментаторством попередніх літературних десятиліть, але є їх спадкоємцем і не може звільнитися від їхніх впливів. Келлі свідомо своєї місії оповідача: нарація переривається коментарями, відступами, поясненнями, особа оповідача може змінюватися впродовж одного епізоду. Все це наголошує на суб’єктивності, персоналізованості та сконструйованості оповіді.

Досвід деконструювання метанаративів, “великої Історії”, також мультикультурна реконтекстуалізація поняття “whiteness” (під останньою мали на увазі моральну онтологію і систему цінностей білої раси), філософські й політичні дебати 1980 – 1990-х, теденції соціального розвитку американського середнього класу, урбанізація та індустріалізація Середнього Заходу інтерналізуються текстом роману і створюють компаративне тло. Сприйняття дитиною колізій дорослого світу актуалізується через призму проблеми ідентичності та персоналізації історії, які тривалий час залишаються чи не найбільш запотребовані в літературі США.

Попри той факт, що критика початку ХХІ століття тлумачить ідентичність як поняття вичерпане й неактуальне [1, с. 541], художні тексти, написані в той самий час, надалі звертаються до концепту ідентичності. Останнє свідчить не стільки про невичерпність цієї проблеми, скільки про величезний спектр її імплікацій.

У нарації протагоністки твору, гермафродита Келлі / Кел Стефанідес, проблематизується концепція ідентичності відомого філософа і культуролога Чарльза Тейлора. Він зазначав: “Знати, хто я – це різновид знання про те, де я перебуваю. Моя ідентичність визначається зобов’язаннями та ототожненнями, що створюють рамку або обрій, в яких я щоразу можу намагатись визначити, що становить для мене благо чи цінність ... Інакше кажучи, це обрій, в якому я здатний зайняти позицію. Знати, хто ти такий – це орієнтуватися у моральному просторі, у просторі, в якому постають питання, що являє собою добро і зло, що варто робити, а що ні, що має для нас сенс і є важливим, а що є банальним і другорядним” [2, с. 44–45]. У романі ідентичність постає в найрізноманітніших формах – колективна й індивідуальна, етнічна, культурна, статева, ідентичність родини, міста тощо.

Історію життя сім’ї емігрантів з Малої Азії розповідає дитина, потім підліток, а далі – дорослий. Келлі/Кел свідомо суб’єктивності своїх коментарів. У романі можна чітко простежити персоналізацію тих сторінок американської історії, з якими безпосередньо пов’язане її життя: “I’ve never had the right words to describe my life, and now that I’ve entered my story, I need them more than ever... From here on in, everything I’ll tell you is colored by the subjective experience of being part of event. Here’s where my story splits, divides, undergoes meiosis. Already the world feels heavier, now I’m a part of it. Up until now it hasn’t been my world. Not my America. But here we are, at last” [3, с. 217]. Пам’ять, ідентичність, соціально-культурні реалії, політичні перипетії – все це стає об’єктом нарації і лише в такій формі набуває сенсу: “I ... persist in believing that these black marks on white paper bear the greatest significance, that if I keep writing I might be able to catch the rainbow of consciousness in a jar. The only trust fund I have is this story, and unlike a prudent Wasp, I am dipping into principal, spending it all...” [3, с. 297]. Отже, нарація стає одним з чинників творення ідентичності, а реалізація самості в романі можлива тільки на вербальному рівні.

Вся розповідь Келлі – це історія становлення нової ідентичності її родини як групи та її особисто як члена цієї групи. Перед нами розгортається широка картина турецького завоювання Малої Азії, втечі Дездемони й Лефті Стефанідесів з Європи до США, складний і суперечливий процес їхньої асиміляції в американському суспільстві й, нарешті, життя “білої” Америки другої половини ХХ століття. Дитячі переживання дівчинки з Детройта переповідає дорослий чоловік, яким вона стала після зміни своєї статі. Ретроспективність надає оповіді епічної неквапливості й розважливості. Власний життєвий досвід, помножений на колективну пам’ять і формальні знання, стає своєрідним фільтром, через який перепускаються переживання дитини й підлітка Келлі Стефанідес.

Ретроспективність визначає і те, що навіть дитяче сприйняття персонажа позбавлене безпосередності й має чіткий оцінний характер. Поведінка та вчинки Келлі-дитини аж надто правильні й цілком відповідають і духові часу, і стандартам поведінки й мислення її віку. Очевидно, виникає сумнів, наскільки “чистими”, неопосередкованими є спогади протагоністки, якою мірою на них вплинули події її наступного життя. З іншого боку, артикуляція “сирих” спогадів, що не наклались на соціально-культурну канву життя індивіда, навряд чи може істотно вплинути на формування ідентичності [4, с. 185]. Значення таких спогадів не співвідносиметься із загальним життєвим досвідом: “It’s often said that a traumatic experience early in life marks a person forever, pulls her out of line. My time at the Clinic did that to me. I feel a direct line extending from that girl with her knees steeped beneath the hotel blankets to this person writing now in an Aeron chair. Hers was the duty to live out a mythical life in the actual world, mine to tell about it now. I didn’t have the resources at fourteen, didn’t know enough ... I hadn’t gotten old enough yet to realize that living sends a person not into the future but back into the past... In this life we grow backwards” [3, с. 424].

Дитинство і юні роки дівчинки припадають на цікавий та складний для США період 1960–1970 років. Роман не є історичним, проте всі найвагоміші суспільні події цього часу проєктуються на життя родини Стефанідесів і мають свою суб’єктивну оцінку в оповіді Келлі. Оповідач звертається і до тих епізодів історії своєї сім’ї, учасником яких була вона сама, і до тих, до яких причетна через колективний досвід. У процесі нарації про останній особливо чітко простежується інтерналізація історії: моделі “Каділаків” Мільтона гармоніювали з політичним настроєм у країні, Келлі не дозволяла обрізати свого волосся, протестуючи проти законів буття свого тіла так, як студенти протестували проти війни у В’єтнамі тощо.

Ідентичність стає наскрізним стрижнем розповіді головної героїні. Спочатку її зацікавленням є лише культурно-історична ідентичність родини, членом якої вона є. Утім згодом, у намаганнях досягнути причини своєї фізичної та емоційної відмінності від ровесниць і з’ясувати власну статеву ідентичність, він набуває глобального філософського звучання: “My grandparents had fled their home because of the war. Now, some fifty-two years later, I was fleeing myself. I felt I was saving myself just as definitely. I was fleeing without much money in my pocket and under the alias of my new gender. I ship didn’t carry me across the ocean; instead a series of cars conveyed me across a continent. I was becoming a new person too, ... and I didn’t know what would happen to me in this new world to which I’d come” [3, с. 443]. Отже, особисте настільки тісно переплітається зі суспільним, що їх можна розглядати лише комплексно.

Мільтон і Тессі, батьки Келлі й представники другого покоління емігрантів, з усіх сил намагались довести стовідсотковість своєї американської ідентичності. У цьому процесі чітко виявляються суперечності й конфлікти “білої” Америки. Батько Келлі в побуті сплачує формальну данину своєму грецькому походженню, але для Келлі в

дитинстві її грецька ідентичність є, радше, чимось непотрібним, надлишковим і дратівливим.

Лише в підлітковому віці, усвідомивши власне місце в соціумі (це престижна приватна школа в передмісті Детройта) дівчинка зауважує, що існує інше розуміння Америки, аніж те, з яким вона виросла, інше розуміння американського, яке визначається етнічним походженням і соціальним становищем: “Ethnic girls” we were called ... Until we came to Baker & Inglis my friends and I had always felt completely American. But now the Bracelets’ unturned noses suggested that there was another America to which we could never gain admittance. All of a sudden America wasn’t about hamburgers and hot rods anymore. It was about the *Mayflower* and the Plymouth Rock. It was about something that had happened for two minutes four hundred years ago, instead of everything that had happened since. Instead of everything that was happening now!” [3, с. 298–299]. Проте навіть такий неголосний протест, як і спадковий зв’язок з однією з найдавніших цивілізацій світу, не компенсують для Келлі відчуття другосортності. Однак найтравматичніші спогади для дівчинки пов’язані з іншим.

Перебування в нью-йоркській клініці статевих розладів і гендерної ідентичності доктора Луса й наступна втеча з дому до краю загострюють світосприйняття протагоністки. Визначальними для нього чинниками стають страх перед власною незвичайністю, яку дівчинка бачить як потворність, і незнання, як можна жити зі своєю інакшістю і як вийти за межі травматичних спогадів. Щоб подолати страх, Келлі мусила свідомо контролювати емоції і критичну дистанційованість. На відміну від, наприклад, Дездемони, яку повністю поглинули спогади про пережиту ще в Європі трагедію, чи Мільтона, котрий намагався відмежуватися від свіжої травми, пов’язаної зі зникненням доньки, Келлі робить спробу узгодити своє подальше існування з реаліями, спричиненими травмою. Фактично, її ідентичність, що зумовлює ставлення до навколишнього світу й ціннісні орієнтири, полягає у визнанні та прийнятті своїх суб’єктних позицій, їх координації, тестуванні та трансформації. Згідно з концепцією травматичної пам’яті та ідентичності Д. Лакапри, ідентичність, сформована в такий спосіб, характеризується внутрішньою діалогічністю й самокритичною зв’язністю [5, с. 61–62]. Це можна чітко простежити у процесі конструювання в романі ідентичності Келлі.

Попри переважно ретроспективний характер нарації, пам’ять для Келлі, і колективна, й індивідуальна – тільки один із чинників у формуванні ідентичності, а отже, й основи її системи якісних розрізень і моральної онтології. До інших належать сама оповідь і чинники матеріальної культури.

Світосприйняття Келлі/Кел об’єктивізується, тобто актуалізується через мову матеріального, артефактів. Останні, без сумніву, є важливим чинником творення соціально-історичного тла оповіді протагоністки. Водночас увага до матеріальних деталей і чинників фізичного світу стають одним з визначальних параметрів її світосприйняття. Борода Мільтона, яка росла, символізуючи його неспокій і тривогу під час расових заворушень в Детройті, запах постелі з натуральних матеріалів, мініатюрні фігурки від Тіфані й маленькі бутерброди на хрустких булочках у домі заможної подруги Келлі, що контрастували із знайомим для неї запахом килимового покриття, блиском одягу з поліестеру і гарячими бутербродами в ресторанах швидкої їжі, передзвін срібних браслетів на зап’ястях її однокласниць як символ вибраності їхніх власниць, дірявий дах над новозбудованою православною церквою, який недвозначно вказував на стан справ у грецькій громаді – це тільки деякі з численних прикладів, коли елементи матеріального світу і ставлення до яких персонажів використовуються у творі як маркери ідентичності.

Життя протагоністки від її народження і до закінчення нарації пов'язане з містом як концептом буття. У романі чітко виділяються топоси п'яти міст – Детройт, Нью-Йорк, Сан-Франциско, Смирна і Берлін. Три перші мають безпосередній стосунок до життя Келлі, у них екстраполюються її переживання й досвід. У кожному з цих трьох міст позиція Келлі як суб'єкта змінюється, у зв'язку з чим змінюється і засадниче для ідентичності світосприйняття.

Детройт – місто дитинства, світ майже безхмарного існування. Це місто є відправною точкою в американській історії родини Стефанідесів: саме сюди приїхали 1922 року Дездемона і Лефті, тут вони жили впродовж десятиліть, сюди повертається після втечі Келлі/Кел. Саме детройтський Greek Town, який невідворотно занепадає і поглинається іншими, могутнішими етнічними субкультурами міста, уособлює проблеми місцевої грецької громади. Поступове витіснення грецької спільноти та її культури з Детройта є для Келлі підтвердженням неминучості культурної асиміляції і водночас стає стартовим майданчиком для майбутнього, яким би воно не було. Не випадково, на гербі Детройта викарбувано слова: “Speramus meliora; resurget cineribus” (“Ми сподіваємось на краще. Ми постанемо з попелу”). Для Келлі Детройт був містом, яке розуміло її настрій і переживання, що стало особливо очевидним після повернення туди із Сан-Франциско після загибелі Мільтона: “Grow up in Detroit and you understand the way of all things. Early on, you are put on close relations with entropy. Returning to Detroit from bright climes usually depressed me. The blight eased the pain of my father's death, making it seem like a general state of affairs. At least the city didn't mock my grief by being sparkling or winsome. .. On one corner a man stood impervious, cutting a fine figure against the winter sky... Not part of my suburban world, this figure; therefore exotic. But nevertheless familiar, and suggestive of the peculiar creative energies of my hometown” [3, с. 517–518].

Нью-Йорк для протагоністки – це уособлення страху й невизначеності, що експлікуються в реаліях матеріального світу, насамперед, описах інтер'єрів (готель, ресторани, клініка доктора Луса тощо), та увазі до тілесності.

Сан-Франциско, місто туману (“identity-cleansing mist”), стає маркером початку усвідомлення своєї нової самості, містом дорослості, де можна загубитися, щоб змінити свою сутність.

Питання досвіду і потреба поділитися ним стають для Келлі/Кела імперативом дорослого життя. Очевидно, лише так, через артикулювання досвіду і спогадів, кристалізується ідентичність. Сам факт нарації стає важливішим, аніж її сприйняття можливими реципієнтами: “I've given up any hope of lasting fame or literary perfection. I don't care if I write a great book anymore, but just one which whatever its flaws, will leave a record of my impossible life” [3, с. 302].

Келлі, американка з візантійськими рисами обличчя, народжена в грецькій сім'ї, але вихована й асимільована американським суспільством, розповідає в романі “Мидлсекс” незвичайну історію свого життя, яка засвідчує безумовну пов'язаність наративів пам'яті, особистого суб'єктивного та персоналізованого історичного досвіду як чинників формування ідентичності та маркерів сприйняття світу.

1. *Millner Michael*. Post Post-Identity // *American Quarterly*. June 2005. Vol. 57:2.
2. *Тейлор Ч.* Джерела себе. К., 2005.
3. *Eugenides Jeffrey*. Middlesex. New York, 2002.
4. *Kirmayer Laurence J*. Landscapes of Memory. Trauma, Narrative, Dissociation // *Antze Paul & Michael Lambek*, eds. Tense Past. Cultural Essays in Trauma and Memory. New York; London, 1996.
5. *LaCapra Dominick*. History in Transit. Ithaca & London, 2004.

**AT THE CROSSROADS OF HISTORY: TRANSFORMATION OF
CHILDREN'S PERCEPTION OF THE WORLD AND THE MOULDING
OF THE PRESENT-DAY AMERICAN IDENTITY IN J. EUGENIDES'S
NOVEL *MIDDLESEX***

Marta Koval

The paper refers to the novel *Middlesex* (2002) by J. Eugenides to address rhetorical, cultural and ideological strategies of the American identity construction. The narration encompasses the period from the early 1920s up to the present and centers on the story of three generations of the Greek-American Stephanides family. Their microhistories, aspirations and traumatic memories resonate in a broader cultural and political experience of the epoch and inform the representation of identity construction of the protagonist, Callie/Cal Stephanides. Her identity emerges from the complex and contradictory relationship between her individual memory, the collective memory of her family, segments of material culture and narration itself. The way Callie constructs her identity ultimately demonstrates changing concerns of the identitarian policy. With memory and language losing their initial influence as identity-preserving and identity-constructing elements, material culture has acquired a particularly distinct character. Artifacts and the attitude of characters towards them substitute ideational frames of reference. In Callie's narration artifacts frequently tell their own stories. The social, historical and cultural (ethnic) background in the novel enhances the interdependence of the public and the individual that underlie the non-exclusiveness view of the American identity and the multivocality of its ideology.

Key-words: identity; memory; trauma; material culture; history.